

	<i>Voorwoord</i>	iv
	<i>Inhoudsopgave</i>	vii
I	Internationaal recht en internationale samenleving	
1.1	Inleiding	3
1.2	Afbakening van het internationaal publiekrecht	4
1.3	De opkomst van de soevereine staat	6
1.3.1	Het ‘Westfaalse Systeem’	6
1.3.2	Uitbreiding van de statengemeenschap	8
1.4	Het decentrale karakter van de internationale rechtsorde	9
1.4.1	De wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende functie in het internationaal recht	9
1.4.2	De legalisering van gemeenschapsbelangen	12
1.4.3	Is internationaal recht ‘recht’?	13
1.5	Staatssoevereiniteit	16
1.6	De transnationale samenleving en het recht der internationale organisaties	17
1.6.1	De institutionalisering van interstatelijke relaties	17
1.6.2	De Verenigde Naties	21
1.6.2.1	Doelstellingen en karakter van de VN	21
1.6.2.2	Hoofdorganen van de VN	22
1.7	Uitleiding	25
2	Europees recht en Europese samenleving	
2.1	Inleiding	31
2.2	Europees en internationaal recht	31
2.3	De verdragsgeschiedenis van de Europese Unie	33
2.3.1	Van EGKS tot Europese Akte	33
2.3.2	Het Verdrag van Maastricht en de structuur van de Europese Unie	36
2.3.3	Amsterdam, Nice en de Europese Grondwet	40
2.3.4	Het Verdrag van Lissabon	42
2.4	De institutionele structuur van de Europese Unie	44
2.4.1	Een institutioneel evenwicht	44
2.4.2	De Europese Raad	45
2.4.3	De Raad van de Europese Unie	46
2.4.4	De Europese Commissie	48
2.4.5	Het Europees Parlement	49
2.4.6	Het Hof van Justitie	51
2.4.7	De Europese Centrale Bank en de Rekenkamer	52
2.5	Uitleiding	53

3	Bronnen en bevoegdheden in het internationaal recht	
3.1	Inleiding	59
3.2	De functies van rechtsbronnen; soorten bronnen van internationaal recht	59
3.3	Verdragen	62
3.3.1	Totstandkoming, inwerkingtreding en voorbehouden	64
3.3.2	Methoden van interpretatie	68
3.3.3	Opschorting en beëindiging van verdragen	70
3.3.4	Het verdragenrecht en <i>ius cogens</i>	72
3.4	Gewoonterecht	74
3.4.1	Vormen en elementen van gewoonterecht	74
3.4.2	Gewoonterecht en de <i>Lotus</i> -doctrine	77
3.4.3	Gewoonterecht en verdragsrecht	78
3.5	Algemene rechtsbeginselen	80
3.6	Subsidiaire bronnen: rechtspraak en doctrine	81
3.7	Eenzijdige verklaringen	82
3.8	Besluiten van internationale organisaties	82
3.8.1	Rechtshandelingen van internationale organisaties	82
3.8.2	Het aannemen van rechtshandelingen: impliciete en inherente bevoegdheden	83
3.8.3	<i>Hard en soft law?</i>	85
3.9	Uitleiding	87
4	Bronnen en bevoegdheden in het Europees recht	
4.1	Inleiding	93
4.2	Bronnen van Europees recht	93
4.2.1	Primaire bronnen van Europees recht	94
4.2.1.1	Oprichtings- en wijzigingsverdragen	94
4.2.1.2	Algemene rechtsbeginselen	95
4.2.1.3	Het internationaal recht als bron voor Europees recht	96
4.2.2	Secundaire bronnen van Europees recht: rechtshandelingen	99
4.3	De bevoegdheid tot het nemen van besluiten	104
4.3.1	Algemene en specifieke bevoegdheden	105
4.3.2	Impliciete en expliciete bevoegdheden	106
4.3.3	Exclusieve, gedeelde en coördinerende bevoegdheden	107
4.3.4	De besluitvormingsprocedures	108
4.3.4.1	De ‘wetgevingsprocedure’	109
4.3.4.2	Procedures in het EU-verdrag	111
4.3.4.3	Stemverdeling in de Raad	113
4.3.4.4	Keuze voor de rechtsbasis	116
4.4	Externe bevoegdheden	116
4.4.1	De bron van externe bevoegdheden	116
4.4.2	Verdragsluitende bevoegdheden	119
4.4.3	Internationale rechtspersoonlijkheid	120
4.5	Uitleiding	121

5	Internationaal Europees recht en de nationale rechtsorde	
5.1	Inleiding	127
5.2	Het internationale perspectief	128
5.3	Het nationale perspectief	130
5.3.1	De begrippen rechtstreekse toepasselijkheid, rechtstreekse werking en voorrang	130
5.3.2	Rechtstreekse toepasselijkheid en rechtstreekse werking van verdragsrecht en besluiten van internationale organisaties	132
5.3.3	De rechtstreekse toepasselijkheid en rechtstreekse werking van internationaal gewoonterecht en algemene rechtsbeginselen	134
5.3.4	Voorrang van verdragsrecht en besluiten van internationale organisaties	134
5.3.5	De (afwezigheid van) voorrang van internationaal gewoonterecht en algemene rechtsbeginselen	135
5.4	De bijzondere aard van het Europees recht	137
5.4.1	Het 'autonome karakter' van het EU-recht	137
5.4.2	Rechtstreekse toepasselijkheid en rechtstreekse werking	138
5.4.3	Voorrang vanuit de richting Brussel	140
5.4.4	De rechtstreekse toepasselijkheid en werking van secundair Europees recht en door de EU gesloten verdragen	143
5.4.4.1	Verticale rechtstreekse werking en toepasselijkheid	144
5.4.4.2	Horizontale rechtstreekse werking en toepasselijkheid	145
5.4.4.3	Richtlijnconforme interpretatie	147
5.5	De nationale rechter en het Europees recht	149
5.5.1	Een compleet systeem van rechtsbescherming	149
5.5.2	Samenwerking tussen de nationale en de Europese rechter	150
5.5.3	Schadevergoeding van de nationale overheid	153
5.5.4	Nationale sancties bij overtredingen van Europees recht	155
5.6	Uitleiding	156
6	Rechtspersoonlijkheid of rechtssubjectiviteit	
6.1	Inleiding	163
6.2	Staten	164
6.3	De rechtspersoonlijkheid van internationale organisaties	165
6.3.1	De begrippen rechtspersoonlijkheid en bevoegdheid	165
6.3.1.1	Rechtspersoonlijkheid	165
6.3.1.2	Algemene en specifieke bevoegdheden	166
6.3.2	Autonomie als criterium	167
6.3.3	De relatie met niet-lidstaten en andere internationale organisaties	171

6.3.4	De gebondenheid van internationale organisaties aan het internationaal recht	172
6.3.4.1	Het verdragenrecht	172
6.3.4.2	Mensenrechten en humanitair recht	174
6.4	Individuen als subject van volkenrecht	175
6.5	Gewapende oppositiegroeperingen en bevrijdingsbewegingen	180
6.6	Multinationale ondernemingen en enkele bijzondere categorieën	180
6.6.1	Multinationale ondernemingen	180
6.6.2	Enkele speciale categorieën	181
6.7	Volken als subject van volkenrecht	182
6.7.1	De achtergronden van het zelfbeschikkingsrecht	182
6.7.1.1	Intern zelfbeschikkingsrecht	182
6.7.1.2	Extern zelfbeschikkingsrecht	185
6.7.2	Zelfbeschikkingsrecht en dekolonisatie	185
6.7.3	Zelfbeschikking in het post-koloniale tijdperk	187
6.8	Uitleiding	190
7	De staat als subject van internationaal recht	
7.1	Inleiding	195
7.2	De definitie van een staat	195
7.3	De drie elementen van de staat	197
7.3.1	Bevolking	197
7.3.2	Territoir	198
7.3.3	Regering	198
7.4	Het relatieve belang van de Montevideo-criteria	201
7.5	Erkenning van staten en regeringen	205
7.5.1	Enkele begripsmatige onderscheidingen	205
7.5.2	Erkenning van staten	206
7.5.2.1	De declaratoire interpretatie	207
7.5.2.2	De constitutieve interpretatie	209
7.5.3	Erkenning van regeringen	211
7.5.4	Het effect van erkenning van staten en regeringen in de nationale rechtsorde	215
7.6	Statenopvolging	216
7.6.1	Statenopvolging en het probleem van classificatie	216
7.6.2	Enkele regels en beginselen inzake statenopvolging	218
7.7	Uitleiding	221
8	Rechtsmacht van staten en immuniteiten onder internationaal recht	
8.1	Inleiding	227
8.2	Territoriale jurisdictie	228

8.2.1	Het territorium van de staat	228
8.2.2	Jurisdictie en vrijheden buiten het eigen grondgebied	231
8.3	Personele jurisdictie	235
8.3.1	Vier gronden voor uitoefening van personele jurisdictie	235
8.3.2	Het universaliteitsbeginsel	237
8.4	Immunitet van jurisdictie	240
8.4.1	Staatsimmunitet	242
8.4.1.1	De relatieve immunitet van staten: <i>acta iure imperii</i> en <i>acta iure gestionis</i>	244
8.4.1.2	Relativering van de immunitet van vertegenwoordigers van staatsgezag: de invloed van de mensenrechten	245
8.4.2	Diplomatieke onschendbaarheid en immunitet	248
8.4.2.1	De <i>Teheran Hostages</i> -zaak	248
8.4.2.2	Onschendbaarheid	250
8.4.2.3	Diplomatieke immuniteten	250
8.4.3	Immunitet van internationale organisaties	252
8.5	Uitleiding	255
9	Aansprakelijkheid	
9.1	Inleiding	261
9.2	Staatsaansprakelijkheid	261
9.2.1	Het onderscheid tussen primaire en secundaire regels	261
9.2.2	Toerekening	263
9.2.2.1	Handelingen van staatsorganen en van groeperingen onder feitelijke controle van de staat	264
9.2.2.2	Handelingen van particulieren en opstandelingen	267
9.2.3	Omstandigheden die de onrechtmatigheid van een handeling wegnemen	270
9.2.4	Staatsaansprakelijkheid en verplichtingen <i>erga omnes</i>	271
9.2.5	Staatsaansprakelijkheid ten opzichte van particulieren	272
9.2.6	Gevolgen van staatsaansprakelijkheid	273
9.3	De aansprakelijkheid van internationale organisaties en hun leden	273
9.3.1	Aansprakelijkheid van staten als lid van een internationale organisatie	274
9.3.2	Vaststellen van aansprakelijkheid van internationale organisaties	277
9.4	Aansprakelijkheid van particulieren	279
9.4.1	Internationale strafrechtelijke aansprakelijkheid voor particulieren	279
9.4.2	Individuele aansprakelijkheid onder Europees recht	280
9.5	Uitleiding	282

IO	Rechtshandhavingen geschillenbeslechting onder internationaal en Europees recht	
IO.1	Inleiding	287
IO.2	Rechtshandhaving	288
IO.2.1	Retorsies en represailles	288
IO.2.2	Handhaving in het Europees recht	290
IO.2.2.1	Toezicht door de Commissie op de lidstaten: de infractieprocedure	291
IO.2.2.2	Inter- en intrastatelijk toezicht	292
IO.3	Geschillenbeslechting en rechtsbescherming onder internationaal recht	293
IO.3.1	Politieke en diplomatieke methoden	293
IO.3.2	Rechterlijke methoden voor geschillenbeslechting	294
IO.3.2.1	De rechtsmacht van het Internationaal Gerechtshof	296
IO.3.2.2	De procedure voor het Internationaal Gerechtshof	297
IO.4	Rechtsbescherming in het Europees recht	300
IO.4.1	Het particulier beroepsrecht	300
IO.4.2	Beroep door instellingen en lidstaten	305
IO.5	Uitleiding	306
II	Enkelethematische voorbeelden van internationale samenwerking	
II.1	Inleiding	311
II.2	Vrede en veiligheid	311
II.2.1	<i>Ius ad bellum</i> en <i>ius in bello</i>	311
II.2.2	Het geweldverbod en de uitzonderingen	312
II.2.2.1	Zelfverdediging	314
II.2.2.2	Machtiging door de Veiligheidsraad	319
II.2.3	Vredesoperaties	321
II.2.4	Europese vormen van samenwerking	322
II.2.4.1	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)	322
II.2.4.2	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)	324
II.2.4.3	Europese Unie	326
II.3	Milieu	328
II.3.1	Internationaal recht en het milieu	328
II.3.2	Bronnen van het internationaal milieurecht	330
II.3.3	Staatsaansprakelijkheid voor grensoverschrijdende milieuschade	330
II.3.4	Internationale samenwerking ter bescherming van het milieu	336
II.3.4.1	De Verenigde Naties en het milieu	336
II.3.4.2	De Europese Unie en het milieu	337
II.4	Rechten van de mens	339

INHOUDSOPGAVE

II.4.1	Opkomst van de rechten van de mens	339
II.4.2	Mensenrechtenverdragen	340
II.4.3	Het BuPo- en ESoCul-verdrag	342
II.4.4	Het EVRM	344
II.5	Sociaal-economische integratie	348
II.5.1	Europese sociaal-economische integratie	348
II.5.1.1	Het vrij verkeer van goederen in de EU	348
II.5.1.2	Het vrij verkeer van personen in de EU	352
II.5.2	Mondiale economische integratie	356
II.5.2.1	De institutionele structuur van de WTO	359
II.5.2.2	De materiële afspraken in de WTO	361
II.6	Uitleiding	364
12	Slot	
12.1	Soevereine gelijkheid en internationaal recht	371
12.1.1	Her relatieve belang van de soevereine gelijkheid	371
12.1.2	Afbakening van soevereiniteit	372
12.2	Het bijzondere karakter van het Europees recht	374
	<i>Jurisprudentieregister</i>	378
	<i>Trefwoorden</i>	386